

od začetka 16. stoletja naprej, niti državno podprta liberalizacija proizvodnje in prodaje potrošnih dobrin, za katero so navijali nastajajoči sloji založnikov, kapitalistov in modernih veletrgovcev, nista mogli dokončno opraviti s cehovstvom, s tem reliktom preteklosti. Pobuda za opustitev cehovske organiziranosti je morala kljub državnemu diktatu priti od spodaj. Konec cehov je precej bolj od formalnih posegov države sprožilo razkrajanje medsebojnih odnosov med člani. Kljub temu pa so nekatera združenja vztrajala še dolgo po letu 1860, ko jih je novi obrtni red preobrazil v moderne stanovske grupacije.

Andrej Studen

O t o L u t h a r, A l e n k a K o r e n (*urejevalka gradiva*), O žalosti niti besede; *Uvod v kulturno zgodovino vélike vojne*; Založba ZRC, Ljubljana 2000, 211 strani

Delo Ota Lutharja, ki si je naslov sposodilo pri eni izmed številnih angleških domoljubnih popevcic iz časa 1. svetovne vojne, je razdeljeno na dva dopolnjujoča se vsebinska sklopa. Prvi del je kulturno-zgodovinska primerjalna študija o zgodovinskih, umetniških in stvarnih interpretacijah grozot 1. svetovne vojne, drugi del pa komentiran prepis vojnega dnevnika podčastnika Cirila Prestorja.

Svet je pred letom 1914 še poznal mir, ki so ga sicer resda motila manjša vrenja, po letu 1918 pa je celo takšen mir le iluzija in retoričen okrasek populistov. Leta 1914 se je v poguben spopad zapletel dejansko ves planet, Evropa je dobila vojno prvič po nekaj desetletjih na svoj prag. Trčile so vojske Evrope, Azije, Afrike in Amerike. Spopad, začel leta 1914, je bil dejansko triumf vojaške družbe, ki se je razvila s prehodom plačanske novoveške "vojske" v domačo, pretežno iz nabornikov in rezervistov sestavljeno oboroženo silo. Prav s sodelovanjem "vseh" je ta vojna prerasla skorajda herojsko-mitski aseptični spopad vojskovodij in potonila v blatu, krvi, solzah in krikih. In če gre za vojno vseh proti vsem, je treba podžgati tudi ljudi, ki so sicer ostali zunaj jarkov, za funkcioniranje države v vojni pa so bili "neogibno potrebni". Vojna je rodila propagando - dejavnost, ki je z demoniziranjem sovraga in glorifikacijo svojih pravičnih vojnih ciljev mobilizirala milijone in milijone delovnih rok in predanih src. Daleč od idilične slike vojne kot visoke pesmi samožrtvovanja pa je prežala prava krvava orgija groze in brezupa.

Uvod nas polagoma seznanja z veliko vojno kot najbolj nespametno in najbolj cinično vojno vseh časov, ki je z globoko, neopisljivo grozo prežela na milijone neposredno udeleženih. Tisoči med njimi so svoj obup zlili na papir - kot mala, intimna pričevanja zase, za starše, nekateri pa tudi za abstraktne bodoče generacije, ki naj bi jim tovrstna poročila in svarila za vekomaj priskutila pobijanje in umiranje za svetle ideale. Vrednosti teh skromnih zapisov krvave resničnosti v letih 1914-18 se zgodovinska stroka zaveda žal šele v zadnjem času. Dolgo potem,

ko so svoje o tej vojni povedali tisti, ki so jo sprožili in oni, ki so z njo služili (denar, čast, vpliv, moč).

Naenkrat znamo ceniti okorne, zatikajoče se besede komaj pismenih vpo-klicancev, z zanimanjem listamo pisma, dnevnike, zapiske statistikov v strelskih jarkih. Zanima nas vse - hrana, odnosi med soborci, odnos do nasprotnika, strah, tesnoba, pričakovanje konca morije, hrepenenje po domu, ljubezni, miru. Kar nekako sram nas je, da tem glasovom z roba pekla nismo znali prisluhniti prej. Zavedamo se, da so ti zapisi morebiti malce prikrojeni (cenzurirani ali samo-cenzurirani), da so nastajali v različnih stresnih situacijah, da so jih pisali ljudje različnih značajev, a vseeno - so najizvirnejša pričevanja, ki jih je za sabo pustil krvavi čas rojevanja novega stoletja.

Ciril Prestor, rojen leta 1890, je svojo vojno odisejado, ki ga je vodila iz Soprona (tam je služil vojsko) v Bosno, Srbijo, Madžarsko, Galicijo, Italijo in končno spet v Srbijo ter tretjič prek Madžarske domov, začel že leto pred začetkom vojne - 1913. Vse od svojega odhoda v vojsko je vestno beležil etape svoje "poti po svetu". Njegovi zapisi so največkrat eno ali dvovrstični realistični krokiji o postajah ob poti, bojih, "vagoniranjih", poteh v zaledje po nakupih (bil je nekakšen ekonom), spletkah med častniki in podčastniki ter slikah vojnega nasilja (ubitih civilistih, razmesarjenih vojakih...). Sam dnevnik v bistvu ni kaj več od dnevnika njegovega oddelka. V njem ni čustev, zasebnosti, pričakovanj in hrepenenja. Prestor je vsega tega zmožen edinole v sklepnih besedi k dnevniku, ki jo je napisal na novoletni dan leta 1924.

Sam dnevnik bi bil za objavo gotovo pošastno pust, če ga ne bi urednik rašomonsko kombiniral s podobnimi, precej prebavljivejšimi zapisi vojakov Lorenza Prestorja, Ivana Primožiča in Josipa Prelesnika, ki jih hrani Kobariški muzej ter dnevnikom Franca Rueha, ki je izšel pri Slovenski matici. Dogajanje nam pomaga rekonstruirati tudi prgišče člankov iz Slovenskega naroda in Slovenca, kot relacijo "v širni svet" pa je urednik uporabil vojne spomine belgijskega kralja Alberta I., Tirolca Matthiasa Ladurnerja in nemškega štabnega častnika Maxa Hoffmana.

Študija je nedvomno veliko več kot uvod - je tekoče pisana, zanimiva in informativna ekspedicija v čas velikega klanja, je pa tudi dostojen poklon tisočim slovenskih in milijonom svetovnih žrtev te morije, obenem pa iskren "mea culpa" celotnega zgodovinarskega ceha pri nas.

Še namig za 21. stoletje: knjiga je dostopna tudi na spletnih straneh na naslovu www.zrc-sazu.si/prestor. Prihodnost se je začela - tudi v historiografiji.

Aleksander Žižek

M i r o s l a v S t i p l o v š e k : Slovenski parlamentarizem 1927-1929: avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma. Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana 2000, 497 strani, ilustr.
